

UDK 811.163.42'374

811.163.42'373.7

Izvorni znanstveni rad

Rukopis primljen 19. III. 2021.

Prihvaćen za tisak 21. V. 2021.

doi.org/10.31724/rihjj.47.2.12

Maja Matijević

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje

Ulica Republike Austrije 16, HR-10000 Zagreb

orcid.org/0000-0003-3990-0826

mmatijevic@ihjj.hr

ŽIVOTINJE U RJEČNIKU: *PRAVI MAJMUN, GLUPA GUSKA I MIŠIĆ JEDAN* U HRVATSKOME JEZIKU

U ovome radu¹ analiziraju se prenesena značenja ostvarena u okviru konceptualne metafore ČOVJEK JE ŽIVOTINJA u hrvatskome jeziku te obrada tih značenja u hrvatskim jednojezičnim rječnicima. Metafora ČOVJEK JE ŽIVOTINJA najčešće se ostvaruje u pogrdnome značenju (riječima poput *krava, konj, koza, majmun*), no nerijetko i odmilja (npr. u *janje, mišić, pile*). Analizirana su ostvarenja te metafore u hrvatskome jeziku te je na primjerima iz odabranih općih jednojezičnih rječnika analizirana zastupljenost i usustavljenost tih značenja u rječničkoj obradi. Prikazana su i nezastupljena značenja i značenjski odnosi među njima te su odabrane riječi leksikografski obrađene, pa mogu poslužiti kao model obrade u rječniku.

1. Uvod

Konceptualna je metafora kao spoznajni mehanizam duboko uvriježena u jeziku te govornicima kojega jezika omogućuje lakše razumijevanje jedne domene znanja ili iskustva s pomoću druge. Pritom ne zahtijeva inventivnost ili lucidnost poput poetske metafore, nego se njome najčešće bez napora mogu služiti svi govornici kojega jezika. Metafora u kojoj se čovjek uspoređuje sa životinjom, odnosno metafora ČOVJEK JE ŽIVOTINJA, vrlo je česta te se ostvaruje na poseban način. U radovima (npr. Lakoff i Turner 1989) navodi se da se ona ostvaruje kao

¹ Rad je izrađen u okviru istraživačkoga projekta *Hrvatski mrežni rječnik – Mrežnik* (IP-2016-06-2141), koji u cijelosti financira Hrvatska zaklada za znanost.

metafora velikoga lanca (engl. *the Great Chain Metaphor*), čiji je važan dio veliki lanac bića (engl. *the Great Chain of Being*) (v. Oncken Lovejoy 1936)² i u kojemu se hijerarhiziraju bića na uspravnoj vrijednosnoj skali. Na toj skali čovjek kao umno biće nalazi se na samome vrhu. Ostvarene metafore, međutim, mogu se upućivati komu u više značenja – pogrdno ili odmilja, pohvalno ili pokudno i sl. Mnoga su od tih značenja ukorijenjena u jeziku kao konvencionalne metafore te će se obrada metaforičnih značenja ostvarenih na taj način i ustaljenih u jeziku proučiti u jednojezičnoj općoj rječničkoj obradi.

U ovome radu analizirat će se ostvarenja metafore ČOVJEK JE ŽIVOTINJA u hrvatskome jeziku, a korpus za istraživanje dobiven je iz radova u kojima se tematiziraju prenesena značenja za životinje (Maretić 1896, Bošnjak 2014) te iz popisa prikupljenih za potrebe ovoga rada. Dobiven je prvotni popis od dvjestotinjak životinja te je određeno koje se od njih mogu odnositi na čovjeka. Ta su značenja zatim pretražena u korpusima i jednojezičnicima i na taj je način prvotni popis dopunjen te je dobiveno ukupno 268 riječi kojima se označuju životinje i koje imaju barem jedno preneseno značenje koje se ne odnosi na životinju. Ta prenesena značenja mogu biti terminologizirani izrazi (npr. *miš* kao dio računalne opreme, *pauk* kao vozilo s dizalicom za odvoženje drugih vozila, *kozlič* kao gimnastička sprava). Veći dio riječi pojavljuje se i u značenju ČOVJEK JE ŽIVOTINJA (njih 210). Svako je od tih značenja oprimjereno, najčešće s pomoću korpusa *hrWaC* (Ljubešić i Klubička 2016), koji se pokazao vrlo plodnim za ovo istraživanje, ali i s pomoću *Hrvatske jezične riznice* (Brozović i Čavar 2008) te internetskih tražilica.

Polazni je popis prenesenih značenja za životinje sljedeći:

ajkula, ameba, aždaja, bakalar, bedevija, beštija, bičina, bik, bika, bikača, bikonja, bikulja, bivol, brav, bravac, bravče, buba, bubamara, bubica, buha (i buva), buhica, bulldog, bumbar, crna udovica, crv, crvić, cvrčak, čaplja, čigra, čimavica, čudnovati kljunaš, čvorak, ćuk, delfin, dinosaur, dupin, fazan, gagrica, galeb, gardelin, gamad, gazela, gica/gico, glista, gmizavac, gnjida, golub, golubić, golubica, golupčić, gorila, govedo, grizlica, grmalj, guda, guja, gusak, gusan, gusjenica, guska, gusketina, gušter, hijena, hobotnica, hrčak, jaganjac,

² Za preispitivanja koncepta velikoga lanca bića v. Kiełtyka i Kleparski 2005, Kiełtyka 2015.

janje, jarac, jastreb, jazavac, jegulja, jelen, jež, kameleon, kenjac, kenjo, kit, klokanica, koala, kobac, kobila, kobiletina, kobilica, kobra, koka, kokica, kokoš, kokoška, kokot, komarac, konj, konjić, konjina, konjusina, kopun, kornjača, koza, kozetina, kozica, kozlić, kožojed, krava, kravetina, kreketuša, krmača, krmačetina, krmak, krme, krokodil, krpelj, krtica, kučka, kučketina, kuja, kujetina, kukavica, kuna, kunić, labud, labudica, lastavica, lav, leptir, leptirić, leptirica, lešinar, lignja, lija, lisac, lisica, maca, mačak, macan, mačka, magarac (i tovar), magarčina, magare, majmun, majmunčina, majmunica, mandril(o), marva, mazga, meded, medo, medvjed, micek, miš, mišek, mišić, mrav, muha, mula, mulac, mušica, noj, obad, orangutan, osa, ovan, ovca, pače, pačić, pacov, pajcek, panda, pantera, papagaj, papatač, papiga, pas (i ćuko/čuko, džukela), pastuh, patka, pauk, paun, pavijan (i babun), pčela, pčelica, pesek, picajzla, pijavica, pijetao, pile, pilence, pilešce, pitbul, piton, prasac, prase, prasica, praz, prč, pseto, ptica, ptičica, puma, puran, puž, pužić, rak, riba, ribica, ris, šakal, ševa, sivonja, skakavac, slavuj, slon, slonica, sokol, som, sova, srna, štakor, štenac, stjenica, stoka, strvinar, svinja, tekut, tele, termit, tigar, tigrić, tigrica, trol, trut, trutina, tuka, tukac, tuketina, tvor, udav, uš, vepar, vidra, vol, volić, volusina, vrabac, vrana, vučko, vuk, zamorac, zebra, zec, zečica, zmaj, zmija, zmijetina, zvijer, zvjerka, žaba, žabac, žabica, ždrebica, ždrijebac, žirafa, životinja.

Za podebljane riječi utvrđeno je (ili u rječniku ili u korpusu) da imaju preneseno značenje koje se odnosi na čovjeka (210 riječi). Sve one potom su pretraživane u sljedećim općim jednojezičnim rječnicima: *Rječnik hrvatskoga jezika* (Anić, Anić 1998)³, *Rječnik hrvatskoga jezika* (RHJ, Šonje 2000), *Veliki rječnik hrvatskoga standardnog jezika* (VRH, Jojić i dr. 2015.) te na *Hrvatskome jezičnom portalu* (HJP). Potom je analizirana rječnička obrada (odrednice, definicije, značenjski odnosi).

Među tim riječima uočene su neke s više prenesenih značenja od kojih se samo jedno odnosi na čovjeka (npr. *guska* 'posuda za mokrenje za bolesnike koji ne

³ Upravo to izdanje rječnika Vladimira Anića uključeno je u analizu jer je s jedne strane Anićev rječnik prvi suvremeni hrvatski opći jednojezičnik i s druge jer je upravo treće izdanje posljednje izdanje koje je V. Anić osobno potpisao.

moгу ustati iz kreveta’ i ‘glupa ženska osoba’). Tijekom analize posebna je pozornost posvećena tomu da se ne uzimaju primjeri iz basni (koji zbog personifikacije životinja mogu navesti na pogrešan trag) i primjeri koji se odnose na korisničko ime na forumu (korisnici katkad imaju ime po kojoj životinji, što također može dovesti do pogrešnog zaključka). Iz istraživanja izuzete su frazemske inačice (usp. Vidović Bolt i dr. 2017) te se pokušalo odrediti samo leksikalizirane metafore odnosno kolektivne metafore čije se značenje ustalilo među govornicima. Izuzete su, dakle, poetske metafore (npr. sunce kao harfa u Nazorovoj pjesmi *Cvrčak* ili mjesec kao biljka kod Maleša, v. Bagić 2012: s. v. metafora).

Nakon Uvoda, u drugome poglavlju, opisuje se konceptualna metafora, principi njezina ostvaraja te metafora ČOVJEK JE ŽIVOTINJA, koja se ostvaruje kao metafora velikoga lanca. U trećemu dijelu rada opisuje se metafora ČOVJEK JE ŽIVOTINJA u hrvatskome jeziku te se ostvaraji te metafore dijele u glavne značenjske skupine. U četvrtome poglavlju analizira se obrada tih značenja u hrvatskim općim jednojezičnicima (Anić, RHJ, VRH, HJP) te se uočavaju glavne značajke rječničke obrade. U petome poglavlju daje se prijedlog obrade u jednojezičnome mrežnom rječniku hrvatskoga jezika.

2. Konceptualna metafora i čovjek kao životinja

Pojam konceptualne (pojmovne) metafore razvio se u okviru kognitivne lingvističke, a označuje spoznajni mehanizam s pomoću kojega razumijevamo i organiziramo stvarnost oko sebe (v. npr. Lakoff i Johnson 1980, Lakoff i Johnson 1999, Kövecses 2010). Pojmovi iz jedne domene u okviru konceptualne metafore preslikavaju se u drugu domenu i na taj si način govornik pojednostavljuje stvarnost i približava udaljeniju domenu izjednačujući je s onom koja mu je bliža. Iako se metafora prototipno uči kao figura riječi (trop), za čiju je poetsku uporabu potrebno svjesno književno stvaranje, njezina je jezična funkcija razumijevanje određenih koncepata te se bez napora može upotrebljavati u svakodnevnome govoru i svakodnevnome životu u općoj jezičnoj populaciji (Lakoff i Johnson 1980, Kövecses 2010: X). U metafori ČOVJEK JE ŽIVOTINJA izvorna se domena životinje preslikava na čovjeka te se čovjeku pridaju osobine koje se primarno pripisuju životinji. Česta metafora čovjeka kao životinje pojavljuje se u važnim

radovima o metafori, pa tako npr. i Kövecses (2010: IX), definirajući metaforu kao govornu figuru u kojoj se jedan pojam uspoređuje s drugim govoreći da je jedno drugo, kao primjer navodi upravo metaforu ČOVJEK JE ŽIVOTINJA (odnosno *He is a lion. / On je lav.*). Primjer te metafore baštini se iz ranijih važnih radova, a njezinu inačicu *Ahil je lav.* tematiziraju i Lakoff i Turner (1989). Razlažući o toj metafori navode da je domena životinjskoga svijeta jedna od najrazrađenijih domena u kojoj se izjednačuju ljudsko i neljudsko. Dobro razrađene sheme koje karakteriziraju kakve su životinje obično shvaćamo metaforički, u smislu karakteristika čovjeka. Navode i da se konceptualna metafora u kojoj se čovjek izjednačuje sa životinjom odvija u sklopu metafore velikoga lanca (engl. *the Great Chain Metaphor*), u kojoj postoje dvije metafore koje se u rezultatu izjednačuju i poništavaju jedna drugu. Stoga ako imamo jezičnu metaforu *Ahil je lav.*, zapravo govorimo najprije o metafori koja lavu kao životinji upisuje hrabrost kao ljudsku osobinu (prema tome što se lav ponaša onako kako se načelno ponaša hrabar čovjek). Nakon pohranjivanja odlika hrabrosti u lava s pomoću metafore ŽIVOTINJA JE ČOVJEK metafora se vraća na čovjeka ako se poistovjećuje s lavom te se povratno ostvaruje metafora ČOVJEK JE ŽIVOTINJA, odnosno ČOVJEK JE LAV (a lav je hrabar) (usp. Lakoff i Turner 1989: 196). Metafora velikoga lanca, osim toga, ostvaruje se kao sustav u kojemu je važan dio veliki lanac bića (engl. *the Great Chain of Being*), kulturni model u kojemu čovjek pojmi odlike drugih entiteta i sebe te ih potom hijerarhijski smješta na uspravnu vrijednosnu skalu. Na toj skali vrh pripada čovjeku, i to baš zbog sposobnosti razmišljanja i moralnoga prosuđivanja. „Ispod” čovjeka nalaze se životinje, biljke i neživi objekti (Lakoff i Turner 1989: 166–167). Upravo je stoga izjednačavanje čovjeka sa životinjom (najčešće) ponižavanje jer se čovjeka „spušta” na nižu razinu, a spušta ga se jer svojim ponašanjem ili izgledom (su)govornika podsjeća na životinju.⁴

Budući da je metafora ČOVJEK JE ŽIVOTINJA kao metafora velikoga lanca ovisna o kulturnome modelu velikoga lanca bića, valja istaknuti i da ta metafora ovisi o kulturi u kojoj se pojavljuje, pa se u radovima i komparativno analiziraju modeli prijenosa značenja, npr. usporedbe ili razlike u hrvatskome i engleskome (Milić 2013, Kovačić 2018), mađarskome i engleskome (Martsa 1999, Martsa 2001),

⁴ Takav vrijednosni lanac bića mogao bi se promatrati i ako se u obzir uzme pojedinac u odnosu s kojom drugom skupinom ljudi (etničkom, subetničkom, skupinom seksualne orijentacije...), odnosno primjeri kojima se pripadnik jedne skupine vrijeđa ako ga se nazove pripadnikom koje druge skupine. Ta bi hijerarhija (također) bila ovisna o kulturi odnosno jeziku.

španjolskome i engleskome (Fontecha i Jimenez-Catalan 2003, López Rodríguez 2009), perzijskome i engleskome (Talebinejad i Vahid Dastjerdi 2005), mandarinskome i njemačkome (Hsieh 2006) i sl., usp. i Goatly 2006.

Ostvarenja metafore ČOVJEK JE ŽIVOTINJA, osim toga, mogu se odnositi na širok spektar značenja: mogu biti uvrede na razini izgleda ili osobnosti, ali isto tako mogu izražavati privrženost, umiljavanje ili komplimentiranje. Istraživanja (Halupka-Rešetar i Radić 2003) pokazuju da se metafore češće upotrebljavaju u prvome smislu, pogrдно ili invektivno, i to tako da se metaforički prijenos odnosi na izgled (veličinu), način jedenja, karakter ili inteligenciju osobe koja se uspoređuje sa životinjom. Halupka-Rešetar i Radić (2003) navode da je prototipna sintaktička struktura invektiviranja u srpskome vokativ imenice koja se odnosi na životinju modificiran zamjeničkim pridjevom *jedan* ili kojim drugim pridjevom. U drugome smislu, kad metafora upućuje na privrženost (na temelju veličine i bespomoćnosti životinje, što se onda često prenosi na dragu osobu kojoj je govoritelj spreman pomoći) također je najčešći vokativ, ali (post)modificiran posesivnom zamjenicom *moj* (usp. Halupka-Rešetar i Radić 2003). U hrvatskome se mogu primijetiti isti sintaktički obrasci u kojima se ta značenja često pojavljuju, no valja dodati i česte primjere s pridjevima *pravi* ili *običan* (*E baš si pravi konj.* ili *Samo se običan majmun ne bi složio s rečenim.*).

Ističe se, osim toga, da se u kontekstu preneseno značenje ostvaruje kao vrlo napadno kad je upućeno ženi u neprijateljskome tonu, osobito ako ta žena ne pripada govoriteljevoj skupini, ali i da ne mora svako preneseno značenje biti pogrдно, posebno kad se izriče u šaljivome tonu među pripadnicima jedne skupine (Haslam, Loughnan i Sun 2011, usp. i Nilsen 1996, Silaški 2014). U ovoj analizi naglasak će biti na neironijskim leksikaliziranim značenjima.

3. Metafora ČOVJEK JE ŽIVOTINJA u hrvatskome jeziku

Kao kognitivni mehanizam metafora u umu govornika postoji odavno, a dosta rano pojavljuje se tendencija bilježenja prenesenih značenja. U Akademijinu rječniku (ARj) značenja brojnih imenica koje označuju životinje (npr. *konj*, *krava*) dijele se na značenja „u pravom smislu” i „metaforička”. O prenesenim značenjima u hrvatskome piše Tomo Maretić 1896. te popisuje sve riječi za životinje koje imaju još koje značenje osim osnovnoga. U tome radu osim pre-

nesenim značenjima životinja koja se terminologiziraju (u leksiku koji se tiče samih životinja, npr. u nazivanju nove životinje poznatim životinjama, leksiku biljaka, udova, bolesti i rana, jela, pogrešaka, zvijezda i zviježđa, igara i plesova, rukotvorina i naprava) bavi se i prenesenim značenjima koja se odnose na kakva čovjeka ili osobinu⁵ (Maretić 1896: 24–25). Prenesena značenja za životinje bila su i temom rada Aleksandre Bošnjak, a uočeno je da se nazivi za životinje u hrvatskome mogu odnositi na ljude, predmete i pojave (Bošnjak 2014: 10). Životinjama u okviru konceptualne metafore i metonimije, odnosno fenomenom zoosemije (metaforičkom ekstenzijom leksema za životinje), bavio se i Goran Milić (v. Milić 2013). U ovome radu naglasak će biti na prenesenim značenjima koja se odnose na ljude, među kojima će posebno biti istaknuta pogrdna ili in-vektivna značenja te ona koja su svojevrsni hipokoristici ili odmilice.

Pogrdnih je značenja znatno više, a najčešće se odnose na karakter, specifično ponašanje ili tjelesnu osobinu muškarca ili žene. Tako se među pogrdnim prenesenim značenjima mogu istaknuti sljedeći značenjski skupovi:

KARAKTER ILI OSOBINA

- a) ‘glupa osoba ili osoba koja poštuje zadana pravila bez razmišljanja’ – *bivol, govedo, gusan, guska, konj, krava, kobilica, koza, ovca, ovan, magare, marva, mazga, mula, stoka, tuka, tukac, vol* (s mogućnošću intenziviranja značenja npr. u *gusketina, kobiletina, konjina, konjusina, kozetina, kravetina, tuketina, volusina*)
- b) ‘osoba lošega karaktera općenito’ – *glista, gušter, jazavac, krmak, lignja, majmun, majmunica, majmunčina, pas* (i *čukolćuko, džukela, pseto, štakor, životinja*)
- c) ‘zla, okrutna osoba’ – *beštija, guja, kučka, kučketina, kuja, kujetina, zmija, zmijetina, zvijer*
- d) ‘naporna osoba’ – *buha* (i *buva*), *čimavica, gnjida, krpelj, papatač, uš, tekut, udav*

⁵ U višejezičnoj usporedbi prenesenih značenja za životinje, u poglavlju koje se tiče prenesenih značenja za čovjeka, Maretić odjeljuje konvencionalne metafore od individualnih: „Često čovjek čovjeka naziva imenom koje životinje lijepe ili ružne, već prema dobrom ili rđavom raspoloženju. (...) Većinu tih naziva upotrebljavaju ljudi samo za gdje koju čeljad i samo kad s njima ili o njima govore. Za to o takvijem riječima ne ćemo dalje govoriti, nego ćemo navesti samo ona životinjska imena, koja se upotrebljavaju za ljude u opće.” (Maretić 1896: 24).

- e) ‘osoba koja želi ostvariti svoj interes bez obzira na štetu koju može nanijeti drugima’ – *hijena, lešinar, strvinar, šakal*
- f) ‘osoba koja mnogo govori’ – *kokoš, kokoška, kreketuša, vrana*⁶
- g) ‘bezvrijedna osoba’ – *crv, crvić, mrav*
- h) ‘osoba koja iskorištava druge’ – *pijavica, trut*
- i) ‘agresivna osoba’ – *aždaja, jastreb*
- j) ‘osoba zastarjelih nazora, konzervativna osoba’ – *dinosaur*
- k) ‘pretjerano pedantna osoba’ – *picajzla*
- l) ‘pretjerano plašljiva osoba’ – *kukavica*
- m) ‘pohotna osoba, obično starija’ – *jarac, prč*

PONAŠANJE

- a) ‘osoba koja se ponaša neprimjereno ili nepristojno’ – *kobila, medvjed (i međed, medo), grmalj*
- b) ‘osoba koja neuredno jede’ – *gica, krmača, pajcek, prase, prasac, prasica, svinja*

IZGLED

- a) ‘krupna, debela osoba’ – *bedevija, bika, krava, kravetina, krmača, krme, prasac, slon, slonica*
- b) ‘krupna, nabijena, jaka osoba’ – *bik, bikonja, buldog, grmalj, gorila, orangutan, pitbul*
- c) ‘ružna ili krastava osoba’ – *kornjača, žaba*
- d) ‘mršava, vitka osoba’ – *glista, crv*
- e) ‘vrlo visoka osoba’ – *žirafa*.

Dok se pogrdna značenja odnose na muškarca ili ženu, hipokoristici ili odmilice velikim se dijelom odnose i na djecu. Manje zastupljena značenja kojima se metaforom životinje komu komplimentira ili iskazuje privrženost prema onome na što se odnose mogu se podijeliti na:

⁶ Prenesena pogrdna značenja u okviru konceptualne metafore ČOVJEK JE ŽIVOTINJA uočena su i u glagola, i to onih kod kojih se prvotno značenje koje se odnosi na glasanje životinje prenosi na čovjeka i postaje glagol govorenja, pa tko može *kokodakati, kvocati, urlikati* i sl. (v. Brač i Matijević 2021).

KARAKTER ILI OSOBINA

- a) ‘marljiva osoba’ – *crv, mrav, pčelica*
- b) ‘mirna, krotka osoba’ – *golub, golubić⁷, janje, leptirić, mišić, pače, pile, pilence*
- c) ‘hrabra osoba’ – *lav, sokol*
- d) ‘mudra osoba’ – *lija, lisac, lisica*
- e) ‘vrlo jaka, neobuzdana osoba’ – *ždrebica, ždrijebac*

IZGLED

- a) ‘zgodna, izazovna osoba’ – *gazela, koka, kokica, maca, macan, mačak, mačka, riba, ždrebica*.

Iako se značenja načelno mogu svrstati u navedene skupine, ona su često ovisna o kontekstu, pa se u određenim primjerima mogu i odmaknuti od skupine u kojoj se nalazi njihovo značenjsko žarište. Katkad se upotrebljavaju samo da se koga uvrijedi, bez mnogo razmišljanja o prototipnomu značenju. Osim toga, određene riječi mogu imati više prenesenih značenja, od kojih je jedno pogrdno, a drugo nije: *životinja* 1. ‘čovjek lošega karaktera’ (npr. „Nemoj ti meni kako si, životinjo jedna neodgojena.” ili „Stvarno me se okani, životinjo jedna odvratna.”) 2. ‘vrlo izdržljiva osoba’ („On je životinja, životinja od čovjeka. Mislim da je najbolja četvorka u cijeloj ligi.”); *zvijer* 1. ‘čovjek lošega karaktera’ (npr. „To je zvijer. To je nekontrolirana zvijer, koja je nad nama iskaljivala takav bijes da ne znam bi li me lav u lavljem kavezu komadao kao što je on radio.”), 2. ‘vrlo izdržljiva osoba’ (npr. „Kakva je zvijer od igrača znao sam, ali zašto uspijeva kao *number one* brzo sam shvatio iz načina na koji trenira i podređuje se poslu.”) (sinonimno i *zvjerka*). Osim toga, prenesena značenja unutar jednoga leksema mogu se odnositi na izgled i karakter: *glista* 1. ‘osoba lošega karaktera ili beskarakterna osoba’ (npr. „Ajde, glisto, uvuci se još dublje u otvor svog debelog naredbodavca.”), 2. ‘mršava osoba’ (npr. „Slike su za 10, glisto jedna izgladnjela i anoreksična te necelulitična.”).

U korpusu se također može primijetiti da određene dijalektne riječi imaju više primjera koji potvrđuju preneseno značenje nego standardne. To se potvrđuje

⁷ Umanjenica *golupčić* pojavljuje se uglavnom u množini, i to kad se odnosi na zaljubljeni par. U VRH-u tako je i obrađena: ‘2. pren (mn) zaljubljeni par’ [*Ostavimo golupčiče same.; Dosta se zagrebačkih golupčića zanima za vjenčanja izvan službenih prostorija.*] (VRH: s. v. golupčić).

primjerice kod riječi *pas*, za koju je doduše također moguće pronaći primjere koji se odnose na čovjeka lošega karaktera, (npr. „Jedi zastavu, psu jedan.” ili „Strpi se, psu, strpi se. Bog je Velik.”). No češće i mnogo jasnije pogrdno značenje te riječi pojavljuje se u nekim hrvatskim govorima u kojima se ostvaruje nepostojani *a*, pa se iz paradigme može iščitati da je riječ o dijalektizmu (npr. „Ali ništa drugo ti ni ne poznaješ, pasu jedan smrdljivi.”). To je značenje često i u dijalektnim inačicama *čuko/ćuko* (npr. „Vjeruj mi, čuko, da znam previše tih vojaka.” ili „Aaaa kako me nervira taj čuko!”) ili *džukela* (npr. „Marjane, džukelo, pazi s kime pričaš – upozorio je Ekrem.”). U tome se smislu mogu analizirati riječi *magarac* i *tovar*, *buha* i *buva*.

Prenesena značenja iskazana uvećanicama nerijetko imaju više potvrda za preneseno značenje nego za značenje ‘velika životinja’. Štoviše, potvrda za veliku životinju nerijetko i nema. Tako je u primjerima *bičina*, *gusketina*, *konjina*, *konjusina*, *kozetina*, *kravetina*, *krmačetina*, *majmunčina*, *trutina*, *tuketina*, *volusina* (za značenje sufiksa *-etina* v. Marković 2013: 369). Zbog toga su i uvećanice i umanjnice smatrane vrlo važnima u popisu analiziranih riječi.

Promatra li se životinjsko carstvo kao taksonomija, može se primijetiti da se metaforički prijenosi ostvaruju na gotovo svim taksonomskim razinama (za taksonomije v. Cruse 1986, prema Raffaelli 2015: 229–244). Preneseno se značenje pojavljuje kod leksema *životinja* (leksem nadređen svim tematiziranim leksemima), ali i na nižim razinama (*životinja* → *govedo* → *krava*, *tele*, *bik*... ili *životinja* → *majmun/majmunica* → *gorila*, *orangutan*, *pavijan*, *babun*). Može se primijetiti da se značenja ne prenose iz znanstvene taksonomije (koja bi se određivala prema jasnim znanstvenim kriterijima, pa se od životinje do sisavca može doći preko sljedećih grana: *životinja* → *svitkovci* → *kralježnjaci* → *sisavci* → *prasisavci*, *tobolčari* i *pravi sisavci*, tek onda niži razredi), nego iz pučke taksonomije, koja se odnosi na znanje većine govornika u kojemu jeziku (Raffaelli 2015: 229–230). Time se pokazuje pučka taksonomija za životinje u hrvatskome jeziku, a značenjski odnosi koji se uspostavljaju među novim značenjima (u kojima npr. *uš* i *gnjida* postanu sinonimi) potvrđuju da različita ostvarenja mogu aktualizirati ili prizvati različite taksonomije (Raffaelli 2015: 240).

Prenesena značenja uvelike ovise i o pošiljatelju i primatelju poruke, što se osobito primjećuje u hipokoristicima. Preneseno značenje riječi *mišić* stoga ovisi o tome obraća li se tko stariji djetetu ili se obraća partner partneru, npr. „Laku

noć, mišiću moj.” (majka djetetu) ili „A prilikom posebnih proslava Amelia se nije sramila ni da mene nalakira: »Jako me uzbuđuješ takav, mišiću moj.«” (partnerica partneru). Prenesena značenja koja se upućuju odmilja nalaze se najbliže granici individualnih i konvencionalnih metafora, pa je za utvrđivanje općejezičnoga značenja (a ne značenja u umu određenoga govornika) nužno pronaći više primjera koji upućuju na općepotvrđeno značenje.

Iako je podjelom pogrdno – odmilja obuhvaćena većina riječi i njihovih značenja koja se odnose na životinje, neka se od značenja za određene riječi ipak smatraju neutralnima ili vrlo ovisnima o kontekstu. Primjerice, kod izraza *kameleon* (‘osoba koja se lako mijenja ili prilagođava situaciji’) ili *čudnovati kljunaš* (‘neobična osoba’) pogrdnost itekako ovisi o kontekstu. U korpusu su se pojavile i riječi poput *pačić* (‘učenik prvoga razreda osnovne škole’, npr. „Mali pačići kreću u školu.”) i *fazan* (‘učenik prvoga razreda srednje škole’, npr. „U Slavonском Brodu običaj je da stariji učenici učenike prvog razreda prvi tjedan nastave gađaju brašnom, grizom i jajima. Dvije čitateljice ispričale su nam kako izgleda takozvano dočekivanje fazana, zbog kojeg neki učenici i desetke kilometara putuju s jajetom na glavi.”, zabilježeno samo u Sabljak 2001: s. v. fazan), koje su zapravo neutralne ili ne vrijeđaju pojedinca, nego skupinu koja zapravo i nema karakterni ili fizički nedostatak koji se izruguje.

4. Čovjek kao životinja u odabranim hrvatskim općim jednojezičnicima

Iz odabranoga popisa (v. Uvod) nakon korpusne analize izbačene su riječi čija su metaforička značenja neosemantizmi ili novi nazivi te su posebno proučene riječi kod kojih se jedno od značenja ostvaruje u okviru konceptualne metafore ČOVJEK JE ŽIVOTINJA. Analizirana su značenja odabranih riječi u odabranim hrvatskim jednojezičnicima (Anić, RHJ, VRH, HJP) te se mogu uočiti temeljne odlike rječničke obrade takvih značenja (za analizu prenesenih značenja za životinje u rječnicima v. i Sommer i Sommer 2011, a za rječnik životinjskih metafora Palmatier 1995).

U rječnicima nisu navedena neka značenja koja su potvrđena u korpusu. Ni u jednome od pregledanih rječnika ne nalaze se prenesena značenja za sljedeće

životinje: *buldog, čaplja, čudnovati kljunaš, gazela, jarac, jazavac, koka, kokica, muha, pavijan, pitbul, tigar, tigrica, tigrić, trol*⁸, *tuketina, udav, uš, vrana, žaba*. Primjeri prenesenoga značenja tih riječi prikazani su u Tablici 1.

Tablica 1. Prenesena značenja odabranih riječi koja se ne pojavljuju u rječnicima

riječ	preneseno značenje	primjer
buldog	‘vrlo jaka osoba, osoba čiji izgled izaziva strah’	<i>A tko bi se tamo buldogu usudio suprotstaviti?</i>
čudnovati kljunaš	‘neobična osoba’	<i>Rekla bih da sam imala sretno djetinjstvo, malo čudnovati kljunaš sam bila, al’ nisam ni sad ništa bolja.</i>
jarac	‘pohotna muška osoba u zrelim godinama’	<i>Jer sam pročitala u plavom oglasniku da stari jarac od 50 godina traži mlađu ženu koja bi se brinula o njemu, a može i s jednim djetetom.</i>
jazavac	‘osoba loših osobina’	<i>Motiku u ruke, jazavče, pa učini nešto, a nemoj stalno brljat budalaštine. ili Imaš daleko najgluplje članke, jazavac jedan obični...</i>
uš	‘vrlo uporna, naporna ili dosadna osoba’	<i>Ti misliš da ja ne čitam novine? A, nesretniče? Ili da kažem, kravoloče jedan, kravoločni? Krpelju, gnjido, uši jedna odvratna...</i>

Gledajući samo jedan rječnik, moglo bi se pronaći i više značenja koja u njemu nisu zastupljena, a glavno pitanje koje se ovdje postavlja jest gdje je granica između individualne uporabe govornika ili skupine govornika i značenja koje je uobičajeno u jeziku, koje bi stoga valjalo unijeti u rječnik.

Osim toga, moglo se zamijetiti da se pojedina značenja ne pojavljuju u korpusu iako su opisana u rječnicima (i neka poznata izvornim govornicima). Tako je, primjerice, sa sljedećim riječima: *bikača* (‘2. razg. podr. vrlo ili pretjerano snažna ženska osoba; bikulja, bika’ – Anić, HJP), *čigra* (‘2. pren. onaj koji je vrlo okretan, spretan, koji se začas nađe ondje gdje je potrebno [okretan kao čigra]’ – Anić, HJP), *ćuk* (‘2. pren. pejor. osoba slabe inteligencije, priglup čovjek’ – Anić,

⁸ U istraživanju u obzir su uzeta i mitološka bića aždaja, trol i zmaj. Često značenje riječi *trol* ‘osoba koja namjerno uznemirava druge objavljivanjem uvredljivih ili nepotrebnih komentara na internetu’ ne nalazi se ni u novijim rječnicima iako je vrlo zastupljeno u korpusu (s brojnim primjerima, ali i jasnim kolokacijskim svezama poput *dežuran trol, dosadan trol, forumski trol, glupi trol, naporan trol, nepismen trol, neuk trol, običan trol, online trol, provokator i trol*).

HJP), *kit* ('2. pren. žarg. a. momak od oka b. onaj koji je rado viđen u društvu' – VRH, '2. pren. žarg. momak od oka; tip, faca, facer (u izražavanju mladih ljudi)' – Anić, '2. pren. žarg. momak od oka; faca, tip' – HJP), *kobac* ('2. pren. pogr. onaj koji za čim neumjereno teži svim silama' – VRH, HJP, '2. pren. peyor. iron. nastrljiva osoba, onaj koji za nečim neumjereno teži svim silama' – Anić), *pijetao* ('2. pren. razg. onaj koji je razdražljiv, koji se rado svađa i napada koga' – VRH, '2. pren. razg. razdražljiv čovjek, svađalica' – Anić, HJP), *ptičica* ('2. pren. lopov, sitan kriminalac, propalica' – VRH, Anić, HJP), *som* ('2. pren. žarg. a glupa osoba, obično tvrdoglava u svojevolumnim postupcima' – VRH, Anić, HJP), *vidra* ('2. pren. onaj koji je vrlo snalažljiv, mudar, vješt i lukav' – VRH, '2. pren. vrlo snalažljiva i lukava (osoba)' – Anić, HJP, '2. pren. snalažljiva, vješta, mudra, lukava osoba' – RHJ), *vuk* ('2. pren. iskusan čovjek, lisac, mačak' – VRH, '2. pren. oštar, zajedljiv, svadljiv čovjek' – Anić, HJP).

Određene su definicije pokrivalo samo dio značenja ili se nisu odnosile na značenje u korpusu: *crv* ni u jednome rječniku nema značenje bezvrijedne osobe, *kornjača* je smežurana osoba (a u korpusu je osvjedočeno da je pogrbljena) i dr.

Najveće je razilaženje među rječnicima (a i unutar jednoga rječnika) uočeno u vezi s odrednicama. Odrednice karakteriziraju mjesto određene riječi u komunikacijskome sustavu, a s pomoću njih riječi se svrstavaju unutar funkcionalne raslojenosti (hrvatskoga) leksika te se njima naznačuje stilsko (ekspresivna ili emotivna) obojenost (Tikvica 2009: 5). Odrednicama se može naznačiti funkcionalna pripadnost, vremenska ili prostorna raslojenost, dopunsko ili etičko značenje (npr. odmilice, pogrđice, vulgarizmi) i sl. (Tikvica 2009: 5–7). Upravo sastavljanje popisa odrednica jedna je od četiriju velikih faza u procesu sastavljanja rječnika (Samardžija 2003: 109, Tikvica 2009: 7) te je svojevrsan izazov za leksikografe. U analiziranim rječnicima kod proučenih riječi pojavljuju se sljedeće odrednice: *pren.* (svi rječnici), *deprec.* (Anić), *peyor.* (Anić i HJP), *pogr.* (VRH i RHJ), *podr.* (VRH i HJP), *iron.* (VRH, Anić, HJP), *žarg.* (VRH i HJP), *razg.* (svi), *umilj.* (VRH i RHJ), *fam.* (VRH, Anić i HJP). Međutim, uočeno je da se za mnoga od analiziranih značenja ne navodi odrednica *pren.* iako je u svim primjerima riječ o prenesenome značenju. Odrednica *pren.* nije navedena npr. kod sljedećih natuknica: *kobila*, *koza*, *krava* (ni u jednome rječniku nisu *pren.*), *kukavica* (u VRH-u i na HJP-u nema ni jednu odrednicu), *kučka* (ni u jednome rječniku nema *pren.*), *konjina* (u HJP-u samo *peyor.*), *krmača* (u VRH-u

i na HJP-u *razg.* i *pogr./pejor.*), *prase* (samo *razg.*), *tele* (u VRH-u i na HJP-u samo *pogr./pejor.*). Isto je tako uočeno da se kod mnogih značenja ne pojavljuje odrednica *pogr.* ili *pejor.*: *guja* (u svim rječnicima samo *pren.*), *hijena* (u VRH-u i na HJP-u samo *pren.*, u RHJ-u nema natuknice), *konj* (u VRH-u i RHJ-u samo *pren.*), a ta je odrednica u nekim rječnicima ili u svima odsutna kod prenesenih značenja riječi *lešinar*, *pijavica*, *stjenica*, *trut*, *zmija*, *koza*. Neusustavljenosti je moguće uočiti i unutar jednoga rječnika, i to kod bliskoznačnih riječi (u prenesenome značenju). U RHJ-u primjerice *koza* kao jednu od definicija ima ‘2. *pren.* glupa osoba’, a *krava* ‘2. *pogr.* glupa osoba’ te se može postaviti pitanje po čemu bi jedno bilo preneseno ili pogrdno, a drugo ne. Može se postaviti i pitanje koja je granica između pogrdnih značenja i podrugljivih te koje od analiziranih riječi pripadaju razgovornomu stilu (ako uspostavimo odnos *razgovorno* – *standardno*, ima li standardnih uopće?).

U rječnicima se uz navedeno moglo primijetiti da su određena značenja samo oprimjerena, npr. *golubica* u VRH-u ‘b (2 b) *pren.* [*Moja golubica zaručena je s gospodinom doktorom.* (K. Š. Gjalski); *Golubice bijela što si nevesela?*]. Budući da se značenja određenih riječi ostvaruju u kontekstu, pa značenje ovisi o primatelju i pošiljatelju poruke (v. prethodno poglavlje), postavlja se pitanje treba li se i to u rječniku kako naglasiti (kao što je npr. kod natuknice *ždrebac* na HJP-u istaknuto u zagradi: ‘2. *pren. razg.* (u šali) žilav mladić pun muške snage’) ili se može istaknuti u definiciji. S obzirom na to da se neke uvećanice pojavljuju najčešće u prenesenome i pogrdnome značenju, postavlja se i pitanje je li dobro ako je uvećanica definirana metajezično (npr. *kravetina* ‘uvec. od *krava*’) te koje značenje u rječniku treba biti prvo. Preneseno značenje na prvome mjestu pojavljuje se npr. kod riječi *kukavica* u VRH-u: ‘1. onaj koji se lako uplaši, koji nije jak ni hrabar’, ‘2. (ž) ona koja se lako uplaši, koja nije jaka ni hrabra’, ‘3. zool. ptica selica sive ili smeđe boje koja svoja jaja ostavlja u gnijezdima drugih ptica’, ‘4. bot. ljekovita biljka trajnica (...)’. Obrada te natuknice u VRH-u postavlja pitanje i o obradi dvorodnih imenica ili imenica općega (zajedničkoga) roda (engl. *common gender*) (Marković 2013: 287) u rječniku – treba li značenje biti obuhvaćeno jednom definicijom ili razgranato na dvije definicije, ovisno o spolu izvanjezičnoga referenta. Marković (2013: 287–288) upravo preneseno značenje za životinju, gorilu, navodi kao primjer promjene roda u prenesenome značenju. U osnovnome značenju *gorila* može označavati i mušku i žensku životinju, a u

prenesenome ('tjelohranitelj') odnosi se isključivo na muškarca. I o tome treba voditi računa pri rječničkoj obradi.

5. Prijedlog obrade u hrvatskome jednojezičnom rječniku

Analiza prenesenih značenja za životinje te analiza obrade u postojećim rječnicima pomoći će u obradi u jednojezičnom rječniku. Riječ je o *Hrvatskome mrežnom rječniku – Mrežniku* – jednojezičnome, hipertekstnome i korpusno utemeljenome (engl. *corpus based*) mrežnom rječniku hrvatskoga jezika. *Mrežnik* se sastoji od triju modula (za odrasle izvorne govornike, učenike nižih razreda osnovne škole te neizvorne govornike), a obrada u svakome od modula prilagođena je krajnjemu korisniku (za *Mrežnik* v. Hudeček i Mihaljević 2017a, 2017b, 2020, <http://ihjj.hr/mreznik> te ondje posebno monografiju o *Mrežniku*, koja je u pripremi). Korpusna utemeljenost *Mrežnika* jamči provjeravanje svake natuknice koja se obrađuje u korpusu, čime se smanjuje mogućnost unošenja individualnih metaforičkih značenja preuzetih iz korpusa ili značenja u umu obrađivača do kojih dolazi introspekcijom. Sljedeće obrađene natuknice, koje mogu poslužiti kao model obrade, obrađene su u modulu za odrasle izvorne govornike hrvatskoga jezika. Tijekom obrade osnovnih značenja za životinje u korpusu se, dakle, mogu uočiti prenesena i pogrdna značenja, što je važno unijeti kao odrednicu. U *Mrežniku* odrednice su *pren. pogr.* (v. Sliku 1, drugo značenje).

kráva **krava** ♂ im. ž. (G krāvě, DL krāvi, A krāvu, V krāvo, I krāvôm; mn. NAV krāve, G krāvā, DLI krāvama)

1 zool. **Krava je spolno zrela ženka goveda.**
- *Oko polovine krava oboli od mliječne groznice ili postporođajne hipokalcemije zbog pada razine kalcija i fosfora u organizmu.*
- *Općina će također dodijeliti subvencije za umjetno osjemenjivanje krava.*
- *Krave muzu i nekoliko puta dnevno i do deset mjeseci godišnje.*
Kakva je krava? mliječna, muzna, rasplodna, skotna; crno-bijela, debela, mršava
Što krava može? davati (mlijeko), krepati, imati (markicu, mlijeka, osip), oteliti se, pasti, pobjeći, vući (kola, plug)
Što se s kravom može? hraniti je, kupiti je, musti je, pomusti je, prodati je, ubiti je, ukrasti je, zaklati je
Koordinacija: krava i ovca, krava i tele; krave i junice, krave i koze, krave i svinje, konji i krave
U vezi s kravom spominje se: farma, krdo, mlijeko, mukanje, mužnja, osjemenjivanje, štala, uzgoj, vime, vlasnik
U imenima: Zdrava krava (portal)

krava muzara
Krava muzara krava je namijenjena mužnji koja daje mnogo kvalitetnoga mlijeka.
- *Očekuje se da će novi proizvod pridonijeti povećanju dnevne količine mlijeka za dvije litre po kravi muzari i povećanju masnoće u mlijeku za 0,6 do 0,8 posto.*
- *Krave muzare i mlade životinje u doba parenja s užitkom brste piskavicu, divlji komorač i mrazovac.*

2 pren. pogr. **Krava je neugodna ili glupa žena.**
- *Nijedan posao nije sramotan, kravo glupa.*
- *On je prototip glupe dalmatinske seljačine, a ona je retardirana krava pred kojom se pravim da je ne primjećujem.*
Kakva je krava? bezosjećajna, egoistična, glupa, ljubomorna, nespretna, retardirana, ružna, sebična, seljačka, stara, umišljena, zločesta

morska krava zool.
Morska krava morski je sisavac nalik kitu koji se hrani biljkama.
- *Jedna od preostalih vrsta poprilično čistog genetskog nasljeđa prema takvim oblicima delfina i kitova je morska krava.*
- *Morska krava najmirnija je i najgracioznija od svih podvodnih vrsta.*
tvorenice: kravar, kravetina, kravica, kraljci
Kolokacijska baza hrvatskoga jezika: http://ihj.hr/kolokacije/search?q=krava&search_type=basic

Slika 1. Obrada natuknice *krava* u Hrvatskome mrežnom rječniku – Mrežniku

Budući da se s kravom metaforički uspoređuju samo odrasle žene, to je uneseno u definiciju (usp. npr. ‘Ribar je odrasla osoba bez obzira na spol ili muškarac koji lovi i prodaje ribu, koji živi od ribolova.’, gdje može biti riječi i o odrasloj osobi i o djetetu). Osim definicije korisniku značenje dodatno ilustriraju primjeri (ispod definicija) te kolokacijska pitanja (*Kakva je krava?*) i kolokacije (iza kolokacijskih pitanja).

Pogrdna se značenja često ostvaruju u vokativu, pa je to uvjetovalo da se i uz neke životinje unese vokativ u naglasnome bloku. Naime, pravilo je da se vokativ načelno ne navodi uz natuknice koje se ne odnose na ljude. Radi usustavljenosti i jasnoće važno je uz sva prenesena značenja uvesti odrednicu *pren.*, a nakon nje i moguće druge odrednice važne za to značenje. Uvećanice se nekih riječi uvijek ili pretežno pojavljuju u prenesenome i pogrdnome značenju, stoga uvećanica ima posebnu obradu (v. Sliku 2).

kravětina **kravetina** im. ž. (G kravětiniě, DL kravětini, A kravětinu, V kravětino, I kravětinoim; mn. NAV kravětine, G kravětiniä, DLI kravětinama)
 uv. pren. pogr. **Kravetina je vrlo neugodna ili glupa žena.**
 - *Pa imaš li ti išta ljudskosti, kravetino jedna?*
 - *Prvo me ova kravetina prevari za boju, a sad ni rođeni otac ne razumije zašto sam bijesna.*
 - *Ja sam ostavio nju zato što se pretvorila u dosadnu, debelu kravetinu.*
Kakva je kravetina? debela, dosadna, frigidna, frustrirana, glupa, iritantna, lažljiva, lijena, odurna, odvratna, pokvarena, ružna, umišljena, zla
Što kravetina može? lagati, prevariti koga
Što se s kravetinom može? maknuti se od nje, tračati je
Koordinacija: kravetina i idiot

Slika 2. Obrada natuknice *kravetina* u *Hrvatskome mrežnom rječniku – Mrežniku*

U određenim prenesenim značenjima pojavljuju se sinonimni parovi ili sinonimni nizovi. Sinonimi u osnovnome značenju mogu zadržati sinonimnost i u prenesenome (npr. *stoka* i *marva*), no nerijetko se u prenesenome značenju pojavljuju potpuno novi sinonimi. Tako je primjerice s riječima *buha*, *gnjida*, *krpelj*, *uš*, *tekut*, *udav* (rjeđe ili dijalektno i *buva*, *čimavica*, *papatač*). Na sinonimnost prenesenih značenja ukazuje se i u obradi (prikazanoj na Slici 3).

krpelj **krpelj** im. m. (GA krpelja, DLV krpelju, I krpeljom; mn. NV krpelji, G krpeljā, DLI krpeljima, A krpelje)
¹ zool. **Krpelj je nametnik iz skupine grinja žute ili smeđe boje koji siše krv čovjeka i životinja i može prenositi zarazne bolesti.**
 - *Jedna od bolesti koje krpelji prenose jest meningoencefalitis koji može biti vrlo opasan, a u nekim slučajevima i smrtonosan.*
 - *Postoje žarišna područja sa zaraženim krpeljima, a jedno od takvih jesu obronci Medvednice.*
Kakav je krpelj? gladan, inficiran, običan, odrastao, pseći, šumski, zaražen
U vezi s krpeljom spominje se: aktivnost, broj, odstranjivanje, sezona, slina, skidanje, tijelo, ubod, ugriz, uklanjanje, vadenje, vrsta
Što krpelj može? prenositi (bolesti, infekciju), sisati (krv), ugristi (čovjeka, ženu), tražiti (mjesto, žrtvu) zaraziti (psa)
Što se s krpeljom može? izvaditi ga, naći ga, nemati ga, odbijati ga, odstraniti ga, pronaći ga, ubijati ga, ukloniti ga, uočiti ga, pokupiti ga, vaditi ga
Koordinacija: buhe i krpelji, krpelj i komarac
² pren. pogr. **Krpelj je vrlo naporna osoba.**
 - *Baš si krpelj, iscijediš zadnju kap krvi iz svega/svakoga!*
 - *Pusti me, krpelju jedan!*
 - *Daj objasni ovom krpelju da su ljudi plaćeni, a da ne rade besplatno.*
SINONIM: **uš** :3 Mrtvi sinonimi: *buha*, *gnjida*, *tekut*
 Tvorba: krp-elj, , mrtve tvorenice: krpeljev
Kolokacijska baza hrvatskoga jezika: http://ihj.hr/kolokacije/search/?q=krpelj&search_type=basic

Slika 3. Obrada natuknice *krpelj* u *Hrvatskome mrežnom rječniku – Mrežniku*

Dvorodne imenice ili imenice zajedničkoga roda (u ovome korpusu *gorila* i *kukavica*) obrađene su s mišlju o spolu izvanjezičnoga referenta: *gorila* ‘1. zool. rod majmuna (...)’, ‘2. zool. pripadnik ili pripadnica roda majmuna (...)’, ‘3. (m) pren. pogr. muškarac koji radi kao osobni zaštitar, tjelohranitelj’, ‘4. pren. pogr. primitivan ili grub muškarac’; *kukavica* ‘1. zool. ptica selica (...)’, ‘2. (m) pren. pogr. plašljiva muška osoba’, ‘3. (ž) pren. pogr. plašljiva ženska osoba’, (...). U

tim je primjerima vrlo važno primjerima ili kolokacijama istaknuti gramatičke specifičnosti (ne samo značenjske kao u prethodnim primjerima). Natuknice koje mogu imati dva prenesena značenja koja se odnose na čovjeka, i to jedno pozitivno i jedno negativno (npr. *životinja* ili *zvijer*), imat će dvije definicije te posebno dodane odrednice, primjere i kolokacije. Dodatna proširenja mreže prenesenih značenja za životinje poput dijalektnih izraza (npr. *tovar*, *čuko*) ili prenesenih značenja koja postoje samo u kojemu kraju (*fazan* ‘učenik prvoga razreda srednje škole’, često u Slavoniji) valja uvesti s dodatnim odrednicama *dijalekt.* ili *reg.* S dodatnom odrednicom valja uvesti i značenja/riječi koje nisu normativno preporučene (npr. *babun* za *pavijan*).

jānje **janje** im. s. (G jānjeta, DL jānjetu, AV jānje, I jānjetom)

¹ Janje je mlado ovce.

- *Uzbuđeno su odmotali stvorenje, a ja sam ugledala malo janje slijepjeno od blata, pokislo i promrzlo.*

- *Pobjednicima je, uz pobjednički pehar, pripalo pečeno janje i odojak.*

Kakvo je janje? krotko, malo, mlado, nevino, pashalno, pečeno, umiljato, vazmeno, žrtveno

Što janje može? blejati, mutiti (vodu), sisati

Što se s janjetom može? ispeći ga, kupiti ga, okrenuti ga (na ražnju), peći ga, pojesti ga, vidjeti ga, zaklati ga, žrtvovati ga

U vezi s janjetom spominje se: klanje, krv, meso, oblik, proizvodnja, tov, žrtvovanje

Koordinacija: janjad i jarad, janje i odojak, janje i prase, ovce i janjad

U naslovu: Zeko, Zriko i Janje, Vuk i janje

² pren. Janje je draga, umiljata osoba.

- *Tvoje riječi govore i previše o tebi, pa mislim da bi komentari s moje strane bili suvišni, janje mamino.*

- *Janje bakino, miš mali. Sjećam se kad se naš Junior prvi put nasmijao, srce nam je bilo ogromno!*

Čije je janje? bakino, djedovo, mamino, tatino

frazem: ići kao janje na klanje

Ići kao janje na klanje znači ne protiviti se čemu, prihvatiti što bez pružanja otpora

- *Tako smo ovaj put mi oni koji odlazimo na Wembley kao janje na klanje. Ne sumnjam da će dečki dati sve od sebe, ovakva tekma, protivnik i teren, u njima sigurno bude onaj pravi borbeni duh, ali trčati bez jedne noge protiv Bolta jako je teško.*

- *Kao janje na klanje išao je i on ususret svojoj smrti koju su mu pripremili njegovi neprijatelji.*

frazem: miran kao janje

Miran kao janje onaj je koji je veoma miran i povučen.

- *Razbio joj je i um kao keramičku šalicu, oborenu sa stolica gdje je do prije par trenutaka bio miran kao janje.*

- *On se osjeća jakim kad je u grupi, ali vas uvjeravam da je u policijskoj postaji bio miran kao janje.*

- *Kad se povratila majka, sva su djeca bila mirna kao janje i gledala su bojažljivo u zemlju... »Aha, i opet ste nešto skrivili!« reče majka, koja ih je do poznavala.*

- *Šijak je čovjek dobar kao dan ako je dobre čudi, miran kao janje dok ga ne rasrdiš.*

frazem: žrtveno janje

Žrtveno janje je žrtva, čovjek koji je izabran da ispašta umjesto drugih.

- *Princeza Diana se na dan vjenčanja osjećala kao žrtveno janje.*

- *Nemojte posao donositi kući. Vaša obitelj ne bi trebala biti žrtveno janje zbog vaših frustracija na poslu.*

- *Lee Harvey Oswald uopće nije pucao u predsjednika, bio je samo žrtveno janje da se pravi atentatori lakše izvuku.*

- *Mafijaš poznat po svojim borilačkim vještinama odlazi u zatvor nakon jednog napada no dok se nalazi iza rešetaka, njegovi ga kolege izdaju te on mora glumiti žrtveno janje.*

SINONIMI: žrtveni jarac, žrtveno jare

TVORENICE: janjetina, janjeći tvorenice: janješce, janjetov, janjiti

Kolokacijska baza hrvatskoga jezika: http://ihjj.hr/kolokacije/search?q=janje&search_type=basic

Slika 4. Obrada natuknice *janje* u *Hrvatskome mrežnom rječniku – Mrežniku*

6. Zaključak

U ovome radu utvrđeno je da se brojne riječi kojima se označuju životinje pojavljuju i u prenesenome značenju koje se odnosi i na čovjeka, a da se ostvaruju u okviru konceptualne metafore ČOVJEK JE ŽIVOTINJA. Tom se metaforom hijerarhiziraju bića i čovjek kao umno biće smješta sebe na vrh te hijerarhije. Značenja se češće ostvaruju u pogrdnome smislu te se odnose na karakter ili osobinu, ponašanje ili izgled osobe koja se sa životinjom uspoređuje. Ostvaruju se i kao hipokoristici ili svojevrsni komplimenti te se u tome smislu odnose na karakter ili osobinu odnosno na izgled referenta. Uočeno je i da se prenesena značenja ostvaruju na svim taksonomskim razinama te da su u prenesenim značenjima ove vrste aktivne samo pučke taksonomije.

U analizi jednojezičnih rječnika uočeno je da je u sustavu tih prenesenih značenja važno jasno odrediti je li metafora konvencionalna, pa stoga poznata većoj skupini govornika, ili je individualna, pa je razumije samo manji broj govornika i zato njezin ostvaraj ne treba biti naveden u općemu rječniku. Osim toga, u leksikografskoj je obradi tih značenja važno uspostaviti jasan sustav odrednica, koje točno određuju mjesto određene riječi ili značenja u komunikacijskome sustavu. U rječničkoj obradi dodatne informacije osim u definiciji ili ogradi mogu se korisniku pružiti i primjerima i kolokacijama te je važno da oni budu jasni i ilustrativni. U obradi je uočeno da dodatna značenja mogu utjecati na ustaljenu rječničku mikrostrukturu – ako se unese značenje koje se može odnositi na ljude, onda je u naglasnome bloku, tj. paradigmi, važno unijeti vokativ (koji se ne navodi za riječi koje se ne odnose na ljude, a u kojemu se, kao što je potvrđeno, vrlo često ostvaruju prenesena značenja za čovjeka).

Istraživanje se u ovome radu usredotočuje na prenesena značenja za životinje i njihovu obradu u jednojezičnim općim rječnicima, no prikupljen korpus otvara i dodatna istraživačka pitanja. Naime, mogli bi se propitati mehanizmi prenošenja značenja u slučajevima u kojima se dio tijela životinje odnosi na čovjeka (čovjek kao *njuška* ili *papak*), slučajevi u kojima životinja postaje dio čovjeka (primjere, životinja kao spolni organ – *kok(ic)a*, *kokot* i dr.) ili oni u kojima se mjesto životinjskoga obitavanja prenosi na čovjekovo (npr. *brlog*, *jazbina*). Može se postaviti i pitanje pojavljuju li se ovakve vrste metafora samo u domeni životinja ili možda u još kojoj domeni velikoga lanca bića (za biljke v. Grbavac 2010). Osim

toga, možemo se upitati o čemu ovisi intenzitet pogrdnosti ili umiljavanja u domeni životinja – ovisi li o tome odnosi li se na muškarca, ženu ili dijete, odnosi li se na osobu koja pripada čijoj skupini ili se nalazi izvan čije skupine, o tome izriče li se u nekoj vrsti obrane ili napada u razgovoru i sl. Posebna pozornost mogla bi se posvetiti i sintaktičkim okolinama u kojima se koje značenje pojavljuje.

Na koncu valja reći da rječnik kao riznica riječi kojega jezika uvijek teži tomu da je informativan, jasan i sustavan. Pri obradi koje značenjske skupine riječi, npr. životinja, mogu se pojaviti potvrđena prenesena značenja koja su poznata većoj skupini govornika. Leksikograf u tome slučaju mora odlučiti hoće li to značenje unijeti u rječnik, no važno je da se obrada tih značenja, kao i svih drugih značenja i riječi, uklapa u utvrđen sustav u rječniku.

Izvori

ANIĆ = ANIĆ, VLADIMIR. ³1998. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Treće, prošireno izdanje. Novi Liber. Zagreb.

HJP = *Hrvatski jezični portal*. Znanje – Srce. hjp.znanje.hr (pristupljeno 1. ožujka 2021.).

RHJ = *Rječnik hrvatskoga jezika*. 2000. Gl. ur. Šonje, Jure. Leksikografski zavod *Miroslav Krleža* – Školska knjiga. Zagreb.

VRH = *Veliki rječnik hrvatskoga standardnog jezika*. 2015. Gl. ur. Jojić, Ljiljana. Školska knjiga. Zagreb.

Literatura

ARJ = *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. I–XXIII. 1881–1970. JAZU. Zagreb.

BAGIĆ, KREŠIMIR. 2012. *Rječnik stilskih figura*. Školska knjiga. Zagreb.

BOŠNJAK, ALEKSANDRA. 2014. *Prenesena značenja hrvatskih imenica za životinje*. Diplomski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb. 88 str.

BRAČ, IVANA; MATIJEVIĆ, MAJA. 2021. Glagoli odašiljanja zvuka u hrvatskome jeziku. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 47/1. 83–103. doi.org/10.31724/rihjj.47.1.2.

BROZOVIĆ, DUNJA; ČAVAR, DAMIR. 2008. Hrvatska jezična riznica kao podloga jezičnim i jezičnopovijesnim istraživanjima hrvatskoga jezika. *Vidjeti Ohrid: referati hrvatskih sudionica i sudionika za XIV. međunarodni slavistički kongres*. Ur. Petrović, Bernardina; Samardžija, Marko. Hrvatsko filološko društvo – Hrvatska sveučilišna naklada. Zagreb. 173–186.

CRUSE, ALAN D. 1986. *Lexical Semantics*. Cambridge University Press. Cambridge – London – New York.

FORTECHA, ALMUDENA F.; JIMENEZ-CATALAN, ROSA M. 2003. Semantic derogation in animal metaphor: a contrastive-cognitive analysis of two male/female examples in English and Spanish. *Journal of Pragmatics* 35/5. 771–787. doi.org/10.1016/S0378-2166-(02)00127-3.

GOATLY, ANDREW. 2006. Humans, Animals, and Metaphors. *Society & Animals: Journal of Human-Animal Studies* 14/1. 15–37. doi.org/10.1163/156853006776137131.

GRBAVAC, IVANA. 2010. Metaforička uporaba jezika i biljne metafore u kognitivno-semantičkome okviru. *Hum* 6. 240–264.

HALUPKA-REŠETAR, SABINA; RADIĆ, BILJANA. 2003. Animal names used in addressing people in Serbian. *Journal of Pragmatics* 35. 1891–1902. doi.org/10.1016/S0378-2166-(03)00052-3.

HASLAM, NICK; LOUGHNAN, STEVE; SUN, PAMELA. 2011. Beastly: What Makes Animal Metaphors Offensive?. *Journal of Language and Psychology* 30/3. 311–325. doi.org/10.1177/0261927X11407168.

HSIEH, SHELLEY CHING-YU. 2006. A Corpus-based Study on Animal Expressions in Mandarin Chinese and German. *Journal of Pragmatics* 38. 2206–2222. doi.org/10.1016/j.pragma.2006.08.007.

HUDEČEK, LANA; MIHALJEVIĆ, MILICA. 2017a. A New Project – Croatian Web Dictionary MREŽNIK. *The Future of Information Sciences. INFUTURE2017: Integrating ICT in Society*. Ur. Atanassova, Iana i dr. Department of Information and Communication Sciences, Faculty of Humanities and Social Sciences. Zagreb. 205–213.

HUDEČEK, LANA; MIHALJEVIĆ, MILICA. 2017b. The Croatian Web Dictionary Project – Mrežnik. *Electronic lexicography in the 21st century. Proceedings of eLex 2017 conference*. Ur. Kosem, Iztok i dr. Lexical Computing CZ s.r.o. Brno – Leiden. 172–192.

HUDEČEK, LANA; MIHALJEVIĆ, MILICA. 2020. The Croatian Web Dictionary – Mrežnik Project – Goals And Achievements. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 46/2. 645–667. doi.org/10.31724/rihjj.46.2.11.

KIELTYKA, ROBERT. 2015. The theory of the Great Chain of Being (GCB) revisited: The case of GCB-level-conditioned animal terms. *Skase: Journal of Theoretical Linguistics* 12/3. 313–330.

KIELTYKA, ROBERT; KLEPARSKI, GRZEGORZ A. 2005. The ups and downs of the Great Chain of Being: the case of canine zoosemy in the history of English. *Skase: Journal of Theoretical Linguistics* 2/1. 22–41.

KOVAČIĆ, LUCIJA. 2018. *Zoosemy and Gender Stereotyping: A Corpus Analysis of Six Pairs of English and Croatian Lexemes*. Diplomski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb. 33 str.

- KÖVECSES, ZOLTÁN. 2010. *Metaphor: A Practical Introduction*. Oxford University Press. New York.
- LAKOFF, GEORGE; JOHNSON, MARK. 1980. *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press. Chicago.
- LAKOFF, GEORGE; JOHNSON, MARK. 1999. *Philosophy in the Flesh: the Embodied Mind & its Challenge to Western Thought*. Basic Books. New York.
- LAKOFF, GEORGE; TURNER, MARK. 1989. *More than Cool Reason: A Field Guide to Poetic Metaphor*. University of Chicago Press. Chicago.
- LÓPEZ RODRÍGUEZ, IRENE. 2009. Of Women, Bitches, Chickens and Vixens: Animal Metaphors for Women in English and Spanish. *Cultura, Lenguaje y Representación/Culture, Language and Representation* 7. 77–100.
- LJUBEŠIĆ, NIKOLA; KLUBIČKA, FILIP. 2016. Croatian web corpus hrWaC 2.1. *Slovenian language repository CLARIN.SI*. <http://hdl.handle.net/11356/1064> (pristupljeno 1. ožujka 2021.).
- MARETIĆ, TOMO. 1896. Imena životinja u prenesenom značenju. *Nastavni vjesnik: časopis za srednje škole* 4. 22–43.
- MARKOVIĆ, IVAN. 2013. *Uvod u jezičnu morfologiju*. Disput. Zagreb.
- MARTSA, SÁNDOR. 1999. On Exploring Conceptual Structure of Folk Knowledge: The Case of Animal Terms. *Linguistica e Filologia* 9. 73–88.
- MARTSA, SÁNDOR. 2001. On the Lexicalization of Conceptual Metaphors: A Cross-Linguistic Study of Animal-Based Metaphors. *Szines eszmék nem alszának, Szépe György 70. Születésnapjára*. 2. knj. Ur. Andor, József; Szűcs, Tibor; Terts, István. Lingua Franca Csoport. Pécs. 774–789.
- MILIĆ, GORAN. 2013. Pristup zoosemiji u okviru teorije konceptualne metafore i metonimije. *Jezikoslovlje* 14/1. 197–214.
- NILSEN, ALLEEN PACE. 1996. Of Lady Bugs and Billy Goats: What Animal Species Names Tell about Human Perceptions of Gender. *Metaphor and Symbolic Activity* 11. 257–271.
- ONCKEN LOVEJOY, ARTHUR. 1936. *The Great Chain of Being: A Study of the History of an Idea*. Harper. New York.
- PALMATIER, ROBERT A. 1995. *Speaking of Animals: A Dictionary of Animal Metaphors*. Greenwood Press. Westport – Connecticut.
- RAFFAELLI, IDA. 2015. *O značenju: Uvod u semantiku*. Matica hrvatska. Zagreb.
- SABLJAK, TOMISLAV. 2001. *Rječnik hrvatskoga žargona*. V. B. Z. Zagreb.
- SAMARDŽIJA, MARKO. 2003. *Hrvatski jezik 4: udžbenik za 4. razred gimnazije*. Školska knjiga. Zagreb.
- SILAŠKI, NADEŽDA. 2014. Animal Metaphors and Semantic Derogation – do Women

Think Differently From Men?. *Gender Studies* 12/1. 319–332. doi.org/10.2478/genst-2013-0020.

SOMMER, ROBERT; SOMMER, BARBARA A. 2011. Zoomorphy: Animal Metaphors for Human Personality. *Anthrozoös* 24/3. 237–248. doi.org/10.2752/175303711X13045914865024.

TALEBINEJAD, M. REZA; VAHID DASTJERDI, HOSSEIN. 2005. A Cross-Cultural Study of Animal Metaphors: When Owls Are Not Wise!. *Metaphor and Symbol* 20/2: 133–150. doi.org/10.1207/s15327868ms2002_3.

TIKVICA, LJUBICA. 2009. Lingvostilističke odrednice u rječnicima hrvatskoga jezika. O nekim poteškoćama stilističkoga označivanja u jezikoslovnoj leksikografiji. *Studia lexicographica* 1–2/4–5. 5–13.

VIDOVIĆ BOLT, IVANA; BARČOT, BRANKA; FINK-ARSOVSKI, ŽELJKA; KOVAČEVIĆ, BARBARA; PINTARIĆ, NEDA; VASUNG, ANA. 2017. *Rječnik hrvatskih animalističkih frazema*. Školska knjiga, Zagreb.

Animals in a Dictionary: such a monkey, stupid goose and little duck in Croatian Language

Abstract

This paper analyses transferred meanings that are established within the conceptual metaphor HUMAN IS ANIMAL in the Croatian language, and looks at the way these meanings are represented and defined in Croatian monolingual dictionaries. The metaphor HUMAN IS ANIMAL is most often manifested in negative or derogative meanings, as in lexemes such as *krava* ('cow'), *konj* ('horse'), *koza* ('goat'), *majmun* ('monkey' or 'ape'). However, it also regularly occurs in a positive context as a term of endearment, e.g. in *janje* ('lamb'), *mišić* ('little mouse') and *pile* ('chick'). This paper also examines the realizations of the metaphor in actual use, scrutinising the lexicographical representation and systematisation of its meanings. This is done by looking at specific examples from a select number of monolingual Croatian dictionaries. The unlisted, but nevertheless existing meanings are also included, with examples of semantic relations between these lexemes. In addition, certain lexemes are presented as finished dictionary entries, which could therefore serve as models of lexicographic work for future monolingual dictionaries of Croatian.

Ključne riječi: konceptualna metafora, metafora velikoga lanca, čovjek kao životinja, leksikografija, mrežni rječnik

Keywords: conceptual metaphor, the Great Chain Metaphor, human as animal, lexicography, web dictionary